

YURT DIŞINDAKİ TÜRK OKULLARINDA ÖĞRENİM
GÖREN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ TUTUM VE
İNSANI DEĞER DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
THE EXAMINATION THE RELIGIOUS ATTITUDE AND HUMAN
VALUE LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS STUDY İN TUR-
KISH SCHOOLS ABROAD IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

ALİ GÜL & HASAN DAM

[Dr., Şube Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü
Phd., Branch Manager, Ministry of National Education, Directorate of Higher and Overseas Education
agul55@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1016-5832>

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı,
Associate Professor, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity,
Department of Religious Education.

hasan.dam@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7975-3096>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Nisan / April 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published: 24 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Yıl / Year: 2021 *Sayı – Issue:* 50 *Sayfa / Pages:* 607-642

Atıf/Cite as Gül, Ali, Dam, Hasan. "Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum Ve İnsani Değer Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi-The Examination the Religious Attitude and Human Value Levels of High School Students Study in Turkish Schools Abroad in Terms of Various Variables". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 50 (Haziran-June 2021): 607-642.

<https://doi.org/10.17120/omuifd.916032>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. /
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University,
Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve İnsani Değer Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Öz: Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yurt dışında faaliyet gösteren Türk Okullarında öğrenim gören, Türk vatandaşı lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırmanın örneklemini Viyana, Brüksel, Kuveyt, Batum, Bişkek, Bakü, Medine, Cidde ve Riyad'da bulunan Türk okullarında öğrenimine devam eden 927 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini "basit seçkisiz örnekleme" yöntemi ile belirlenmiştir. Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan "kişisel bilgi formu" ile Ok tarafından geliştirilen "dini tutum ölçeği" ve Dilmaç tarafından geliştirilen "insani değerler ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Anketler 2018-2019 eğitim öğretim yılı ikinci dönemi içerisinde uygulanmıştır. Araştırmada "kişisel bilgi formu"nda yer verilen demografik değişkenler ile öğrencilerin "dini tutum ölçeği"nden ve "insani değerler ölçeği"nden aldıkları puanlar analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların dini tutum düzeyinin yaşanan bölgelere, okul türüne, anne-babanın dindarlık durumuna, öğrencinin din eğitimi aldığı kaynağa göre anlamlı olarak farklılaştığı; öğrencilerin insani değer düzeylerinin ise yaşadıkları bölgelere, okul türüne, anne-babanın dindarlık durumuna, öğrencilerin din eğitimi aldığı kaynağa göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutumları ile insani değer düzeyleri arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiş, dini tutumun, insani değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İnsani Değer, Dini Tutum, Değer Eğitimi, Yurt Dışı Eğitim, Yurt Dışı Türk Okulları.

The Examination the Religious Attitude and Human Value Levels of High School Students Study in Turkish Schools Abroad in Terms of Various Variables

Abstract: The purpose of this research is to examine the religious attitude and human value levels of Turkish citizen high school students studying in Turkish Schools operating abroad under the Ministry of National Education in terms of various variables. The sample of this search consists of 927 high school students studying in Turkish schools in Vienna, Brussels, Kuwait, Batumi, Bishkek, Baku, Medina, Jeddah and Riyadh. The sample of the study was determined by the method of "simple random sampling". The data were collected through "personal information form" prepared by the researcher, "religious attitude scale" developed by Ok, and "human values scale"

developed by Dilmaç. The surveys were conducted in the second semester of the 2018-2019 academic year. In the study, first of all, the distribution of the sample group was examined according to the demographic characteristics and information specified in the "personal information form". In the next step, personal information and the results obtained by analyzing the scores obtained by the students from the "religious attitude scale" and the "human values scale" were analyzed. As a result of this research, the level of religious attitude of the samples significantly differentiated by according to; the regions where students live, the type of school, the religiousness of the parents, the source where the students receive religious education; On the other hand human value levels of the samples significantly differentiated by according to; the regions where students live, the type of school, the religiousness of the parents, the source where the students receive religious education. The relationship between religious attitudes and human values of high school students studying at Turkish schools abroad was analyzed with regression analysis, and it has been determined that religious attitude was a significant predictor of human values.

Keywords: Human Values, Religious Attitude, Value Education, Overseas Education, Overseas Turkish Schools

Giriő

Her alanda yaşanan hızlı deėiőimler neticesinde gerçekteően kırdan kente ve ardından yurt dıőına göç hadisesi Türk toplumunun geleneksel yapısını derinden etkilemiőtir.¹ Bu uzun hikaye 1960'ların ilk yıllarında baőlamıőtir. Devletlerin karőılıklı anlaşmalarla baőlattıkları bu süreç baőlanğıçta Almanya daha sonra diğer Avrupa ũlkeleri ve ilerleyen süreçte dũnyanın diğer ũlkelerine yayılmıőtir. İlk zamanlar misafir iőtçi konumunda olan gurbetçilerin zamanla bulunduğu ũlkede kalıő sürelerinin uzaması ve belirsiz olan geri dőnũő zamanının daha da ũtelenmesi, aileleriyle birlikte yerleőtik hayata geçmesine neden olmuştur. Gũnũmũzdeki gũncel verilere göre 170 ũlkede ortalama 6,5 milyon Türk vatandaőtı yaşamaktadır.² Avrupa ve diğer ũlkelerde doğan, bũyũyen ve sosyalitesini orada kazanan Türk çocuklarından bahisle 2. ve 3. kuşak gençler veya nesiller tanımlaması yapılmaktadır.

¹ ũnver Gũnay, "Göç, Din Ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği," *Bilimname: Dũőũnce Platformu* 3 (2003):63.

² "http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa" (01 Eylũl 2019).

Göçle birlikte yeni hayat tarzı, değer ve kültürel adaptasyon sorunları yaşayan gurbetçilerin gittikçe pekişen sorunları kronik hal almış; sosyo ekonomik rolleri, toplumsal statüleri, ailevi durumları, dışlanmışlık halleri, toplumun tepkileri ve kültürel aidiyet problemleri, dini hayatları ve pratikleri konusunda yaşadıkları sorunlar farklı tepkilere neden olmuştur.³ Göçün etkisiyle birlikte çok kültürlü toplumlarda yaşamak zorunda olan Türk gençleri daha birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Yurt dışı, yeri geldiğinde gurbet, yeri geldiğinde göç edilen ülke bazen de yeni bir vatan olmakta, statü değiştiren Türk gençliği bu git gel arasında gerçek kimliğini gerçekleştirmekte zorluk yaşayabilmektedir. Avusturya, Belçika, Suudi Arabistan ve Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan ve Türk okullarında öğrenim gören okullarda yaptığımız incelemelerde karma kültür ortamlarında yetişen Türk çocuklarının ve gençlerinin temel problem alanlarını ve alt başlıklarını belirlemek gerekmektedir.

610

OMÜİFD

Yurt dışındaki Türk gençlerinin kişiliğinin şekillenmesinde çok büyük öneme sahip olan 0-6 yaş aralığında okulların paralı olması, Türkçe konuşan öğretmen bulunmaması, bazı bölgelerde ekseriyetinin kiliseye bağlı faaliyet sürdürmesi nedeniyle okul öncesi eğitiminden mahrum kalması, göç amacının da para kazanmak eksenli olmasından dolayı ebeveynin çalışma mecburiyeti bulunduğundan çocukla ilgilenememeleri nedeniyle şahsiyetin şekillenmesindeki en bereketli dönem ihmal edilebilmektedir. Diğer öğrenim kademelerinde de benzer sorunlar yaşanmakta dolayısıyla özellikle genç birey, ahlaki eğitim konusunda yoksunluk yaşamaktadır. Eğitim tekamülen olgunlaşan bir süreç olduğundan birey, dini ve ahlaki eğitimini ergenlik öncesi dönemde yeterli bir şekilde aldığı takdirde, dini duygu ve düşüncelerde fazla bir sarsıntı olmayacak, ortaya çıkacak bir takım problemlerde yetişkinlerin yardımıyla çözüme kavuşturulabilecektir.⁴ Yurt dışındaki gençler eğitim başta olmak üzere dini, sosyal ve kültürel sorunlarını çözümleyebilmek için iyi organize olamamışlar dolayısıyla çok kültürlü ve çok dinli ortamda adaptasyon sorunu ile

³ Günay, "Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği.":63

⁴ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002):37.

karŐı karŐıya kalmıŐlardır. Tüm bunlara ek olarak yabancı dűŐmanlıĐı neticesinde yaŐadıĐı toplumun dıŐına itilme, genç ve ailesi arasındaki iletiŐimin kopması, son dönemde artış gűsteren iŐsizlik Türk gençlerini ahlaki buhrana, suça ve zararlı alıŐkanlıklara sevk etmektedir.

Var olan bu sorunların çűzűműne yűnelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti, vatandaşlarının eĐitim ihtiyaçlarını karŐılamak için çeŐitli eĐitim faaliyetleri yűrűtműŐtűr. Bu hizmetlerin en űnemlisi Yurt dıŐında okul açılmasıdır. Milli EĐitim BakanlıĐı yurt dıŐında yaŐayan iŐŐi çocuklarının daha iyi eĐitim alabilmeleri için uygun olan bűlgelerde Türk okulları açmıŐtır. Bu okullar yurt dıŐındaki Türk űĐrencilerinin eĐitim ihtiyaçlarını karŐılamanın yanı sıra Türk kűltűrűnűn aktarımı ve yaŐatılması, ahlaki deĐerlerin kazandırılması, űĐrencilerin dini eĐitimini daha gűvenilir kaynaktan alması hususlarında imkânlar sunmaktadır. Bu okulların ilki 1978 yılında Cidde’de açılmıŐtır. Gűnűműzde 16 ilkokul, 23 ortaokul, 27 lise, 2 Türkiye Türkçesi űĐretim Merkezi (TÖMER) olmak űzere toplam 68 eĐitim kurumunda 11.167 űĐrenci bulunmakta, 1.693 űĐretmen ve 91 okutman ile 49 űlkede eĐitim ve űĐretim hizmeti verilmektedir.⁵

Yurt dıŐındaki Türk okulları ile ilgili 1984 yılında Milli EĐitim Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan “Yurt DıŐındaki İŐŐi Çocuklarının Din EĐitimi ve Yurda DűnűŐlerinde KarŐılaŐabilecekleri Sıkıntılar ve Hal Çareleri” adlı rapor haricinde bilimsel çalıŐma bulunmamaktadır.⁶ Bu çalıŐmada ise eğitim ataŐelikleri ve műŐavirliklerinden derlenen istatistiki bilgiler yoruma tabi tutulmaksızın salt olarak verilmiŐtir. Yurt dıŐındaki Türkler ile ilgili Tosun⁷, Almanya’da yaŐayan Türklerin sosyal hayatlarında camilerin yeri ve űnemini, camilerde yetiŐkinlerin din eğitimini ve camilerde çocukların din eğitimini ele almıŐtır. űltanır⁸, yurt

⁵ T.C. Milli EĐitim BakanlıĐı, *2020 Yılı Bűtçe SunuŐu* (Ankara, 2020):17.

⁶ T.C. Milli EĐitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *Yurt DıŐındaki İŐŐi Çocuklarının Din EĐitimi ve Yurda DűnűŐlerinde KarŐılaŐabilecekleri Sıkıntılar ve Hal Çareleri* (Ankara, 1984).

⁷ Cemal Tosun, *Din ve Kimlik: Almanya’da Bir Alan Araştırması* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996).

⁸ Emel űltanır, *YurtdıŐı YaŐantısı Geçiren Lise űĐrencilerinin DeĐerlerinin Bazı DeĐiŐkenlere Gűre İncelenmesi* (Doktora Tezi, Hacettepe űniversitesi, 1992).

dışı yaşantısı geçiren ve geçirmeyen öğrencilerin değer düzeylerini anket çalışması yöntemiyle araştırılmıştır. Aşıkoğlu⁹, Almanya'daki Türk çocuklarının din eğitimi problemlerini ele almış, din eğitiminin temel eğitimde öğrenim gören öğrencilerde ne düzeyde alındığı ve nasıl etkide bulunduğunu araştırmıştır. Tavukçuoğlu¹⁰, Belçika'da yaşayan Türk ailelerinin yapısını ve din eğitimsel yönünü incelemiştir. Altıntaş¹¹, Almanya Köln'de bulunan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Türk İslam Birliğine (DİTİB) 1989-2003 yılları arasında sorulan fetvaları derleyerek incelemiş ve aynı bölgede yapılan anket çalışmasının sonuçlarını incelemiştir. Literatür taramasıyla, yurt dışında din eğitimi alanında yapılan araştırmaların genellikle Avrupa'daki belirli ülkelerde ve yaygın din eğitimi, yetişkin din eğitimi bağlamında yürütüldüğü, çoğu araştırmamanın cami eksenli hazırlandığı, yurt dışındaki okullar bağlamında özellikle de yurt dışındaki Türk okullarında araştırmaya yer verilmediği sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı eksikliği görülen bu alanda araştırma yapmaya ihtiyaç duyulmuştur.

612

OMÜİFD

Kültürün, dinin ve değerlerin dinamik bir yönü de bulunmaktadır. Farklı kültürlerle etkileşim içindeki Türk gençleri "iki kültür arasında sıkışmış kurbanlar"¹² olarak yorumlamaktadırlar. Türk göçmenlerin aşmaları gereken en mühim sorun; Karpat'ın ifadesiyle, "kendi dinî ve kültürel kimliklerini yitirmeden muhafaza edebilmeleridir."¹³ Böyle bir arada kalmışlık hali yaşayan gençlerin dini tutum ve ahlaki değerlerini bu yönüyle incelemek gerekmektedir. Yurt dışında yaşayan gençlerin dini ve ahlaki değerlerden yoksun büyümesi ve yaşaması problem teşkil etmektedir. Bu problemin niteliğini tespit etmek için yapılmış çalışmaların sınırlı olması problemin çözümüne dair adımların atılmasını geciktirmiştir.

⁹ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).

¹⁰ Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi* (Konya: Mehir Vakfı, 2000).

¹¹ İsmail Altıntaş, *Diş-Göç ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008).

¹² Ayhan Kaya, "Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları," *Göç Araştırmaları Dergisi* 1/5 (2015):42-43.

¹³ Kemal Karpat, "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914," *International Journal of Middle East Studies* 17/2 (1985):178

Bunun da ötesinde yurt dışında çok önemli eğitim, öğretim ve temsil vazifesi gören Milli EĞitim Bakanlığına bağlı Türk okullarının varlığı çoğu kimse tarafından dahi bilinmemektedir. Daha da ilginç yapılan binlerce araştırmanın içerisinde bu konuya hiç deĐinilmemiŐ olması alanyazında bir eksiklik olarak kalmıŐtır. Bu problemler eŐliĐinde birçok ülkeye göç etmiŐ ailelerin çocuklarına eğitim vermek üzere tesis edilmiŐ yapı olan Türk okullarını konu alan bir araştırma yapma mecburiyeti, Türk alanyazını açısından problemin çözümüne dair adımlar atılması, yeni bakıŐ açıları geliŐtirmesi ve bir anlamda okulların çıktılarını görmeye imkân verecek bir anlamda da ihtiyaçların belirlenmesine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırmanın problem cümlesi Őöyledir: Yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeyleri nedir? Dini tutum ve insani değer düzeyleri çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

Bu temel problem çerçevesinde aŐaĐdaki alt problemlere cevap aranmıŐtır.

a. Yurt dışında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeyleri yaşadıkları bölgeye göre farklılaŐmakta mıdır?

b. Yurt dışında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeyleri öğrenim gördükleri okul türüne göre farklılaŐmakta mıdır?

c. Yurt dışında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeyleri anne babalarının dindarlık düzeyine göre farklılaŐmakta mıdır?

d. Yurt dışında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeyleri öğrencilerin din eğitimi aldığı kaynağa göre farklılaŐmakta mıdır?

e. Yurt dışında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum düzeyleri ile insani değer düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde, bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan tarama (survey) araştırması yapılmaktadır.¹⁴ Geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan tarama araştırması, araştırmacının herhangi bir şekilde birey ya da nesnelerin ait olduğu koşulları değiştirmedeği ve etkilemediği bir araştırma modelidir.¹⁵

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmamızın evrenini, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören 2588 kız ve 1953 erkek olmak üzere 4541 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle 520 erkek, 407 kız olmak üzere 927 Türk uyruklu lise öğrencisi araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Örneklem evrenin yaklaşık %20'sini oluşturmuştur. Krejcie ve Daryle'in "Small Sample Techniques" en küçük örnekleme tespit etme tekniklerini belirlemek üzerinde yaptıkları çalışma neticesinde ortaya konulan veriler çalışmamızdaki örneklemin evreni mükemmel düzeyde temsil ettiği söylenebilir.¹⁶

Tablo 1. Öğrencilerin Kişisel Bilgilerine İlişkin Dağılım

Değişkenler	Gruplar	Örneklem (n)	Yüzde (%)
Bölge	Viyana	46	5,0
	Brüksel	95	10,0
	Kuveyt	31	3,3
	Batum	30	3,2

¹⁴Şener Büyüköztürk et al., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem (Ankara: Pegem, 2017):14.

¹⁵Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008):98.

¹⁶Robert V Krejcie - Daryle W Morgan, "Determining Sample Size for Research Activities," *Educational and Psychological Measurement* 30/3 (1970):608.

YURT DIŞINDAKİ TÜRK OKULLARINDA ÖĞRENİM GÖREN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ TUTUM VE İNSANİ DEĞER DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

	Bişkek	41	4,4
	Bakü	226	24,3
	Riyad	21,6	20,3
	Medine	13,7	27,7
	Cidde	14.0	28,7
Okul Türü	Anadolu Lisesi	715	77,1
	İmam Hatip Lisesi	212	22,9
Anne Dindarlık Durumu	İlgili	724	78,1
	Biraz İlgili	182	19,6
	İlgisiz	21	2,3
Baba Dindarlık Durumu	İlgili	701	75,6
	Biraz İlgili	194	20,9
	İlgisiz	32	3,5
Öğrencinin Din Eğitimi Almasında En Etkili Faktör	1-Sadece DKAB dersi	59	6,3
	2-Seçmeli Dini Bilgiler Dersi	114	12,3
	3-Aile	258	27,8
	4-Dini kitap-Dergi, İnternet-Radyo-Televizyon	71	7,6
	5-Cami ve Kuran kursları	166	18
	6-Hepsi	259	28
	Toplam	927	100

615

OMÜİFD

Araştırmada çok daha az insan kaynağının ve maddi kaynakların kullanımı, verilerin kısa sürede toplanabilmesi gibi avantaj sağlaması¹⁷ ve aynı koşullarda sayım ile elde edilecek bilgilerin doğruluk derecesinin, örnekleme hatası nedeniyle örneklemeden elde edilecek bilgilerden daha yüksek olması¹⁸ nedeniyle “basit seçkisiz örnekleme (simple random sampling)” yöntemi kullanılmıştır.

Uygulama

Anketler öğrencilere dağıtıldıktan sonra ön bilgilendirme ve ihtiyaç duyulan yerde gerekli açıklamalar yapılmıştır. Ankete verilen cevapların akademik çalışma için kullanılacağı ve gizliliğe riayet edileceği bilgisi verilmiştir. Araştırma gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Araştırmamızda kullandığımız kişisel bilgi formu ve anketlerin uygulaması için ilgili kurumlardan gerekli izinler ve etik kurulu onayı alınmıştır. Anket yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Soruların yanıtlanma ve geri dönüş oranı ortalama %90 olmuştur.

616
OMÜİFD

1.3. Veri Toplama Araçları

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve ahlaki değer düzeyleri arasında ilişkinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen bağımsız değişkenler soru şeklinde forma adapte edilerek oluşturulmuştur. Form hazırlanırken konu ile ilgili olabileceği düşünülen yayın ve araştırmalar incelenmiş, son hali verilmeden önce bu alandaki uzmanların görüşüne başvurulmuştur.

¹⁷ Büyüköztürk et al., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*:81.

¹⁸ Necati İşcil, *Örnekleme Yöntemleri* (Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1977):47.

1.3.2. Dini Tutum Ölçeği

Araştırmada katılımcıların dini tutum düzeylerinin belirlenmesi için Ok (2011)¹⁹ tarafından geliştirilen “Ok-Dini Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin temel bileşenler faktör analizi sonucu (döndürölmemiş) madde 1. Faktör yükleri 0,40 ile 0,87 arasında değer almıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans %86 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,90 bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin tümü için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,81 olarak bulunmuştur.

1.3.3. İnsani Değerler Ölçeği

Araştırmada katılımcıların insani değer düzeyinin belirlenmesi için Dilmaç (2007)²⁰ tarafından geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin temel bileşenler (döndürölmemiş) faktör analizi sonucu bulunan maddelerin 1. faktör yük değerleri 0,36 ile 0,83 arasında değer almıştır. Ölçeğin açıkladığı varyans %34,48 olarak bulunmuştur.²¹ Cronbach Alpha'nın iç tutarlılık katsayısı 0,92, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak²² bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin tümü için Cronbach Alpha'nın iç tutarlılık katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur.

1.4. Verilerinin Analizi

Araştırmanın nicel verileri SPSS 22.0 (Statistical Package For The Social Sciences) istatistik programıyla analiz edilmiştir. Veri toplama araçlarından elde edilen verilerin çarpıklık basıklık katsayılarının +1 ve -1 aralığında, Kolmogorov-Smirnov anlamlılık seviyesinin ,006 olduğu ($p>0,05$), testlerin normal dağılım gösterdiği ve varyanslarının eşit olduğu anlaşıldığından, verilerin analizinde parametrik testlerin kullanılmasına karar

¹⁹ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması,” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011):537.

²⁰ Bülent Dilmaç, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması* (Selçuk Üniversitesi, 2007):68.

²¹ Dilmaç, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*:71.

²² Dilmaç, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*:68.

verilmiştir. Verilerin analizinde parametrik testlerden t-testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır.

Öğrencilerin dini tutum puanları ile insani değer puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi için Pearson Korelasyon Katsayısı Tekniğinden yararlanılmıştır. Dini Tutum Ölçeğinden alınan toplam puanların İnsani Değer Ölçeğinden aldıkları puanları yordayıp yordamadığını belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde, cevabı aranan problemlere ilişkin bulguların istatistiki analizleri ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede birinci alt başlıkta öğrencilerin dini tutum puanlarına ilişkin bulgular, ikinci alt başlıkta öğrencilerin insani değer puanlarına ilişkin bulgular, üçüncü alt başlıkta ise dini tutum düzeyi ile insani değer düzeyi ilişkisine dair bulgular yer almaktadır.

2.1. Öğrencilerin Dini Tutum Düzeylerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde örneklemin dini tutum ölçeğinden aldığı puanlara ve istatistiksel analiz doğrultusunda elde edilen sonuçlara dair yorumlamalara yer verilmiştir. Ölçekten alınacak puanın yükselmesi, dini tutuma sahip olma düzeyinin artması anlamına gelirken; alınan puanın düşüklüğü ise dini tutuma sahip olma düzeyinin düşmesi olarak yorumlanmaktadır.²³

2.1.1. Ükelere Göre Öğrencilerin Dini Tutum Düzeyleri

Tablo 2. Ükelere Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Bölge	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Viyana	46	29,00	3,22	.	-	*	*	-	*	*	-	*
2	Brüksel	95	28,10	3,73	-	.	*	*	-	*	*	-	*

²³Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması": 547

Sıra	Bölge	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Viyana	46	29,00	3,22	.	-	*	*	-	*	*	-	*
3	Kuveyt	31	22,77	5,88	*	*	.	-	*	-	*	*	*
4	Batum	30	24,60	4,70	*	*	-	.	-	-	-	*	-
5	Bişkek	41	26,70	3,42	-	-	*	-	.	-	-	-	-
6	Bakü	226	24,75	4,58	*	*	-	-	-	.	*	*	-
7	Riyad	201	26,35	4,03	*	*	*	-	-	*	.	-	-
8	Medine	127	27,70	3,88	-	-	*	*	-	*	-	.	-
9	Cidde	130	26,13	3,93	*	*	*	-	-	-	-	-	.
Toplam		927	26,26	4,37									
Sd= 8/918		F=13,872	p=0,000	p<0,05	Önemli								

Tabloya göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin yaşadıkları bölgelere göre dini tutum puan ortalamaları ($\bar{X} = 22,77$) ile ($\bar{X} = 29,00$) arasında değişmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin ülkelere göre dini tutum puan ortalamaları arasındaki fark, varyans analizi sonucu ($p < 0,05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Puanların dağılımına ilişkin grup varyanslarının eşit olmadığından farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu anlamak amacıyla da Dunnett's C testi yapılmıştır.

Öğrencilerin yaşadıkları bölgelere göre dini tutum puanlarında oluşan farkların aşağıda belirtildiği şekilde olduğu görülmüştür.

Viyana ve Brüksel'de bulunan Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puan ortalamalarının, Kuveyt, Batum, Bakü, Riyad, Cidde'de öğrenim gören lise öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Viyana, Brüksel, Bişkek, Riyad, Medine,

Cidde’de öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasının Kuveyt’teki öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Batum’da bulunan Batum Türk Çok Programlı Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Viyana, Brüksel ve Medine’de öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Batum’daki öğrencilerin dini tutum puanının daha düşük olduğu görülmüştür. Bişkek’te bulunan Kırgız Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Kuveyt’te öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Bişkek’te öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bakü’de bulunan Bakü Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Viyana, Brüksel, Riyad, Medine’de öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Bakü’de öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha düşük olduğu görülmüştür. Riyad’da bulunan Riyad Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Viyana, Brüksel, Kuveyt ve Bakü’de öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Viyana ve Brüksel’de öğrenim gören öğrencilerle karşılaştırıldığında, Riyad’da öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha düşük olduğu; Kuveyt ve Bakü’de öğrenim gören lise öğrencilerin dini tutum puan ortalamasına göre karşılaştırıldığında, Riyad’da öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Medine’de bulunan Medine Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Kuveyt, Batum ve Bakü’de öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Medine’de öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Cidde’de bulunan Cidde Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum puan ortalamasıyla Viyana, Brüksel ve Kuveyt’te öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Viyana, Brüksel’de öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha yüksek ol-

duğu, Kuveyt'te öğrenim gören öğrencileri dini tutum puanının daha düşük olduğu görölmüŐtür.

Yurt dışında bazı bölgelerdeki dini tutum farklılıklarının temelinde Sünni, Şii, Alevi vs. gibi İslâmi temele ait tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlamalar dinsel görüş farklılıklarının bambaŐka çeŐitlilik alanıdır.²⁴ Dini tutum puan ortalamalarının ölkeler arasındaki anlamlı farklılıklarının ardında önemli pedagojik ve sosyolojik gerçeklikler barınmaktadır. Göçmenler göç ettikleri bölgelere hiç şüphesiz terkilerindeki dini değerleri de taşımışlar ve götördükleriyle orada çevrelerinde bulduklarını şekillendirmişlerdir. Yurt dışındaki Türk okulları öğrencilerin belirli bir ortalamaya sahip olacakları düzeyde dini bilgi ve bunu tutuma dönüŐtüreceklere bir ortam sunmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal faaliyetlerinin o bölgede yerleşmiş olması da öğrencilerin dini tutum düzeyinde önemli etkenler arasında olduğu değerlendirilebilir.

2.1.2. Okul Türüne Göre Öğrencilerin Dini Tutum Düzeyleri

Tablo 3. Okul Türüne Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Lise Türü	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Anadolu Lisesi	715	25,69	4,42	925	7,48	p=0,000
İmam Hatip Lisesi	212	28,18	3,59			p<0,05 Önemli

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin okul türüne göre dini tutum puan ortalamaları Anadolu Lisesi ($\bar{X}$ =25,69), İmam Hatip Lisesi ($\bar{X}$ =28,18) olarak tespit edilmiştir.

Buna göre okul türüne göre dini tutum puan ortalamaları üzerine yapılan t-testi, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olduğunu (p<0.05) göster-

²⁴SubaŐı, "Fransa'da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları":7

miştir. Yapılan t-testi sonucunda İmam Hatip Lisesine devam eden öğrencilerin dini tutum puan ortalamalarının ($\bar{X}=28,1887$), Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanlarının ortalamalarına ($\bar{X}=25,6993$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç, İmam Hatip Liselerinde görülen eğitimin içeriği ve ayrıca bu okullarda verilen kültürün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Baytemur²⁵, Gürsu²⁶, Kalgı²⁷, Kula²⁸, Onay²⁹ çalışmalarında İmam Hatip Liselerindeki öğrencilerin dindarlık düzeyinin diğer liselerdeki öğrencilere göre yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Okul türü beraberinde arkadaş ve akran gruplarının da farklılaşmasını getirmektedir. Okul arkadaşlarının veya akran gruplarının, öğrencilerin her türlü tutum ve davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.³⁰ Birçok araştırmacı çalışmalarında okul türüne göre öğrencilerin dindarlık düzeyinde anlamlı farklılaşma olduğunu tespit ederek verilerimizi desteklediği görülmektedir.

622

OMÜİFD

2.1.3. Anne ve Babanın Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin Dini Tutum Düzeyleri

Tablo 4. Annenin Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Annenin Dindarlık Durumu	N	$\bar{X}$	S	1	2	3
------	--------------------------	---	-----------	---	---	---	---

²⁵ Kevser Baytemur, *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler* (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020).

²⁶ Orhan Gürsu, *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi* (Selçuk Üniversitesi, 2011):175

²⁷ Mehmet Kalgı, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık İle Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)* (Çukurova Üniversitesi, 2020):58

²⁸ Naci Kula, *Kimlik ve Din* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001):86

²⁹ Ahmet Onay, "Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları," *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003):183

³⁰ Aysel Aziz, *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Basımevi, 1983),18-19.

	Dine karşı ilgili	724	26,88	4,11	.	*	*
	Dine karşı biraz ilgili	182	24,24	4,65	*	.	-
	Dine karşı ilgisiz	21	22,66	3,81	*	-	.
	Toplam	927	26,26	4,37			
Sd= 2/924 F=36,141 p=0,000 p<0,05 Önemli							

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin annelerinin dindarlık seviyesine göre dini tutum puan ortalamaları $\bar{X}=22,66$ ile $\bar{X}=26,88$ arasında değişmektedir.

Annenin dindarlık durumuna göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalamaları arasındaki fark; varyans analizi sonucu ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmış ve annesini dindar olarak gören öğrencilerin dini tutum puan ortalamasına göre annesini dine karşı biraz ilgili ve ilgisiz olarak tanımlayan öğrencilerin ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Babanın Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Babanın Dindarlık Durumu	N	$\bar{X}$	S	1	2	3
1	Dine karşı ilgili	701	26,89	4,13	-	*	*
2	Dine karşı biraz ilgili	194	24,32	4,40	*	-	-
3	Dine karşı ilgisiz	32	24,31	5,38	*	-	-
Toplam		927	26,26	4,37			
Sd= 2/924 F=31,450 p=,000 p<0,05 Önemli							

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin babalarının dindarlık seviyesine göre dini tutum puan ortalamaları $\bar{X}=24,31$ ile $\bar{X}=26,89$ arasında değişmektedir.

Babanın dindarlık seviyesine göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalamaları arasındaki fark varyans analizi sonucu ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmış ve babasını dine karşı ilgili gören öğrencilerin dini tutum puan ortalamasının babasını dine karşı biraz ilgili ve ilgisiz olarak tanımlayan öğrencilerin ortalamasından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Arslan³¹, Atalay³², Baytemur³³, Çetin³⁴ Kaya³⁵, Kimter³⁶ Kılavuz³⁷, Tavukçuoğlu³⁸anne baba dindarlık düzeyiyle çocuklarının dindarlığı arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

624
OMÜİFD

Dini yönelim sürecinde duygu bağlılığı etkili bir unsurdur. Çünkü din de kuvvetli duygusal unsurlara sahiptir. Anne babayı model alan, özdeşim kuran, birlikte vakit geçiren çocuk anne babanın dindarlık tutumundan da bire bir etkilenmektedir. Bu sonuç da anne-baba dindarlık düzeyinin genç üzerinde etki edecek faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

³¹ Mustafa Arslan, "Türk Genç Ergenleri Arasında Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Uygulamalı Bir Araştırma.," *Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/31 (2006):241

³² Atalay, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)*:232

³³ Baytemur, *Lise Gençliğinde Allah İnançının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*:75

³⁴ Arife Çetin, *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019):.88,97.

³⁵ Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*:234

³⁶ Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi* (Uludağ Üniversitesi, 2008):22

³⁷ Mehmet Akif Kılavuz, "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005):43

³⁸ Mustafa Tavukçuoğlu, "Avrupalı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemlerinden Din Olgusu Üzerine," *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000):41

2.1.4. Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynağa Göre Öğrencinin Dini Tutum Düzeyleri

Tablo 6. Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynağa Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra No	Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynak	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
1	Sadece DKAB Dersi	59	23,20	4,74	.	-	*	*	*	*
2	Seçmeli Din Eğitimi Dersleri	114	23,32	3,73	-	.	*	*	*	*
3	Aile	258	27,28	3,72	*	*	.	*	-	-
4	Dini Kitap-Dergi- İnternet-Radyo-Televizyon	71	21,60	3,64	*	*	*	.	*	*
5	Cami ve Kuran Kursları	166	27,28	4,20	*	*	-	*	.	-
6	Hepsi	259	27,87	3,55	*	*	-	*	-	.
	Toplam	927	26,26	4,37						
Sd= 5/921 F=56,990 p=0,000 p<0,05 Önemli										

625

OMÜİFD

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin din eğitimi almasında en etkili faktöre göre öğrencinin dini tutum ortalamaları, $\bar{X} = 21,60$ ile $\bar{X} = 27,87$ arasında değişmektedir.

Öğrencilerin din eğitimi aldığı kaynağa göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum puan ortalamaları arasındaki fark varyans analizi sonucu ($p < 0,05$) düzeyinde anlamlı görölmüőtür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmıştır. Test sonucu öğrencilerin din eğitimi aldığı kaynağa göre dini tutum düzeyleri arasında farklılaşma olduğu görölmüőtür.

Dini eğitim aldığı kaynağı “Sadece DKAB Dersi”, “Seçmeli Dini Bilgiler Dersi” ve “Dini Kitap-Dergi, İnternet-Radyo-Televizyon” olarak belirten öğrencilerin dini tutum puanı daha düşük; “Aile”, “Cami ve Kuran Kursları” ve “Hepsi” diyen öğrencilerin dini tutum puanı daha yüksek olarak bulunduğu görülmüştür.

Dini tutum ve davranışların en önemli boyutunu dini bilgi oluşturmaktadır. Bireyin formal ve informal eğitim süreçlerinde edinmiş olduğu dini bilgiler, dini tutum ve davranışlarını oluşturmaktadır. Kişinin sahip olduğu dini bilginin mahiyeti, onun dini tutum ve davranışlarının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesine etki etmektedir. Kişinin dini bilgileri ne kadar yeterli ve gerçek bilgilere dayalı olursa, dini tutumu da o derecede gerçekçi ve sağlam olacaktır.³⁹ Apaydın (2001)⁴⁰, çalışmasında din eğitimi sadece DKAB dersinde aldıklarını söyleyen öğrencilerin en düşük dini tutum puanına sahip olduğunu ifade ederken; Bayyığıt⁴¹, Kimter⁴², Çetin⁴³, Kılavuz⁴⁴, Gürsu⁴⁵ aileninin; Güllü⁴⁶ ve Coştu⁴⁷ cami ve Kur’an kurslarının bireyin dini tutumuna etki eden önemli kurumlar olduğunu belirtmişlerdir.

Okulda DKAB ve seçmeli dersler aracılığıyla dini tutum seviyesini temellendiren öğrencinin, din eğitimi aldığı kaynağı çeşitlendirmesinin dini tutum puanını arttırdığı, buna ek olarak aile, cami ve Kur’an kurslarının dini tutumu güçlendirmede önemli rol oynadığı görülmektedir.

³⁹ Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*:46

⁴⁰ Apaydın, *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*:180

⁴¹ Mehmet Bayyığıt, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1989).

⁴² Kimter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*:217

⁴³ Çetin, *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*:95

⁴⁴ Mehmet Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1993).

⁴⁵ Gürsu, *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*.

⁴⁶ İsmail Güllü, *Almanya'daki III. Kuşak Türk Gençlerinin Dini Tutum ve Davranışları -Köln Örneği-* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2003).

⁴⁷ Yakup Coştu, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2009):188-190

2.2. Öğrencilerin İnsani Değer Puanlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde örneklemin insani değerler ölçeğinden aldığı puanlara ve istatistiksel analiz doğrultusunda elde edilen sonuçlara dair yorumlamalara yer verilecektir. Puanlara ait artma ve azalma örneklemin insani değerlere daha fazla sahip olduğunu ya da olmadığını göstermektedir.⁴⁸

2.2.1. Ülkelere Göre Öğrencilerin İnsani Değer İlişkisi

Tablo 7. Ülkelere Göre Öğrencilerin İnsani Değer Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Bölge	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Viyana	46	164,60	14,34	.	*	*	*	*	*	*	*	*
2	Brüksel	95	159,22	15,59	*	.	-	*	-	*	-	-	-
3	Kuveyt	31	156,06	23,23	*	-	.	-	-	-	-	-	-
4	Batum	30	151,10	20,07	*	*	-	.	-	-	-	*	-
5	Bişkek	41	156,85	18,55	*	-	-	-	.	-	-	-	-
6	Bakü	226	153,55	16,18	*	*	-	-	-	.	-	*	-
7	Riyad	201	156,28	17,88	*	-	-	-	-	-	.	-	-
8	Medine	127	158,11	15,89	*	-	-	*	-	*	-	.	-
9	Cidde	130	154,78	19,15	*	-	-	-	-	-	-	-	.
	Toplam	927	156,22	17,48									

Sd= 8/918 F=3,00 p=0,003 p<0,05 Önemli

⁴⁸ Dilmaç, Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması:68

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin yaşadıkları bölgelere göre insani değer puan ortalamaları, Viyana'da $\bar{X} = 151,10$ ile $\bar{X} = 164,60$ arasında değişmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin ülkelere göre insani değer puan ortalamaları arasındaki fark, varyans analizi sonucu ($p < 0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu anlamak amacıyla da LSD testi yapılmıştır. Test sonucu yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşadıkları bölgelere göre insani değer düzeyleri arasında farklılaşma olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin yaşadıkları bölgelere göre insani değer düzeylerinde oluşan farkların aşağıda belirtildiği şekilde olduğu görülmüştür.

Viyana'da bulunan Viyana Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören gençlerin insani değer puan ortalamasının yüksek olduğu ve Brüksel, Kuveyt, Batum, Bişkek, Bakü, Riyad, Medine, Cidde'de öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, Viyana'da öğrenim gören öğrencilerin insani değer puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Brüksel'de bulunan Brüksel Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin insani değer puan ortalamasının yüksek olduğu, Batum ve Bakü'de öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın Brüksel'deki öğrenciler lehine anlamlı görüldüğü diğer bölge öğrencileriyle farklılık arz etmediği ortaya çıkmıştır. Kuveyt'te bulunan Kuveyt Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasının, Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin puan ortalaması arasındaki fark Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin lehine anlamlı bulunduğu, diğer bölgedeki öğrencilerin insani değer puanlarıyla arasında herhangi anlamlı farkın olmadığı tespit edilmiştir. Batum'da bulunan Batum Türk Çok Programlı Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasının diğer bölgelere göre oldukça düşük olduğu ($\bar{X} = 151,10$), Viyana, Brüksel ve Medine'de öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalamasına göre Batum'daki öğrencilerin insani değer puanlarının

daha düşük olduğu görölmüŐtür. Bişkek'te bulunan Kırgız Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalaması ile Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı bulunduğu, Bişkek'teki öğrencilerin insani değer puanının daha düşük olduğu, diğer bölgedeki öğrencilerin insani değer puanlarıyla arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görölmüŐtür. Bakü'de bulunan Bakü Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasıyla Viyana, Brüksel, Medine'de öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasında anlamlı fark olduğu, Bakü'deki öğrencilerin insani değer puanlarının daha düşük olduğu, diğer bölgedeki öğrencilerin insani değer puanlarıyla arasında anlamlı bir farkın olmadığı görölmüŐtür. Riyad'da bulunan Riyad Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasıyla Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı bulunduğu, Riyad'daki öğrencilerin insani değer puanının daha düşük olduğu, diğer bölgedeki öğrencilerin insani değer puanlarıyla arasında anlamlı bir farkın olmadığı görölmüŐtür. Medine'de bulunan Medine Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasıyla Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı bulunduğu Medine'deki öğrencilerin insani değer puanlarının daha düşük olduğu; Medine'deki öğrenciler ile Batum ve Bakü'de öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın Medine'deki öğrenciler lehine anlamlı olduğu görölmüŐtür. Cidde'de bulunan Cidde Uluslararası Türk Anadolu Lisesi öğrencilerinin insani değer puan ortalamasıyla Viyana'da öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı bulunduğu, Cidde'de öğrenim gören öğrencilerin insani değer puanının daha düşük olduğu görölmüŐtür. Cidde'de öğrenim gören öğrencilerin insani değer puanı ile diğer bölgelerdeki öğrencilerin insani değer puanları arasında anlamlı farkın olmadığı görölmüŐtür.

Çiftçi⁴⁹ ve Özense⁵⁰ Türk gençlerinin değerlerini incelediği araştırmasında bölgelere göre değerlerin farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir.

Özellikle Avrupa ülkelerinde insani değer düzeyinin yüksek bulunmasının en önemli sebebinin farklı din ve kültürde, çocuklarını kaybetme refleksiyle hareket eden ailelerin, çocukların dini ve ahlaki eğitimleri konusunda daha hassas davranmaları, bu bölgelerde din eğitimi veren kurum ve kaynakların daha etkili olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz.

2.2.2. Okul Türüne Göre Öğrencilerin İnsani Değer Düzeyleri

Tablo 8. Okul Türüne Göre Öğrencilerin İnsani Değer Puanlarının İstatistiksel Analizi

Okul Türü	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Anadolu Lisesi	715	155,44	17,76	925	2,51	p=0,00
İmam Hatip Lisesi	212	158,86	16,25			p<0,05 Önemli

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin okul türüne göre insani değer puan ortalamaları Anadolu Lisesi ($\bar{X} = 155,44$), İmam Hatip Lisesi ($\bar{X} = 158,86$) olarak tespit edilmiştir.

Buna göre okul türüne göre insani değer puan ortalamaları üzerine yapılan t-testi, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olduğunu ($p < 0,05$) göstermiştir. Yapılan t-testi sonucunda İmam Hatip Lisesine devam eden öğrencilerin insani değer puan ortalamalarının ($\bar{X} = 28,1887$), Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin insani değer puan ortalamalarına ($\bar{X} = 25,6993$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

⁴⁹ Çiftçi, *Almanya ve Türkiye'deki Türk Lise Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Karşılaştırılması*:179.

⁵⁰ Ertan Özense, *Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma)* (Sakarya Üniversitesi, 2004):94,106.

Acuner⁵¹, Bayraktar⁵², Özense⁵³, Őengün⁵⁴ İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ahlaki değer puanlarının diğer liselerde öğrenim gören öğrencilere göre yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu sonuç, İmam Hatip Liselerinde görölen eğitimin içeriği, veli kitlesinin bu eğitim türü ve okul türünü benimsemiŐ muhafazakâr yapıda olması ve bu okullarda verilen kúltürün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2.2.3. Anne ve Babanın Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin İnsani Değer Düzeyleri

Tablo 9. Annenin Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin İnsani Değer Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Annenin Dindarlık Durumu	N	$\bar{X}$	S	1	2	3
	Dine karşı ilgili	724	156,95	16,98	.	-	*
	Dine karşı biraz ilgili	182	154,33	18,96	-	.	-
	Dine karşı ilgisiz	21	147,42	18,34	*	-	.
	Toplam	927	156,22	17,48			

Sd= 2/924 F=4,38 p=0,013 p<0,05 Önemli

631
OMÜİFD

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin annelerinin dindarlık durumuna göre insani değer puan ortalamaları $\bar{X}=147,42$ ile $\bar{X}=156,95$ arasında değişmektedir.

Annenin dindarlık durumuna göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalamaları arasın-

⁵¹ Hacı Yusuf Acuner, *14–18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2004):84

⁵² Güllü Manolya Bayraktar, *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve Dkab Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)* (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019):97

⁵³ Özense, *Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma)*:93

⁵⁴ Mustafa Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel DeđerŐkenler AÇısından İncelenmesi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2008):131

daki fark varyans analizi sonucu ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmış ve annesini dindar olarak gören öğrencilerin insani değer puan ortalamasına göre annesini dine karşı ilgisiz olarak tanımlayan öğrencilerin ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Babanın Dindarlık Durumuna Göre Öğrencilerin İnsani Değer Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra	Babanın Dindarlık Durumu	N	$\bar{X}$	S	1	2	3
1.	Dine karşı ilgili	701	157,32	17,07	.	*	*
2.	Dine karşı biraz ilgili	194	153,89	18,29	*	.	*
3.	Dine karşı ilgisiz	32	146,34	17,28	*	*	.
	Toplam	927	156,22	17,48			
Sd= 2/924 F=8,347 p=0,000 p<0,05 Önemli							

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin babalarının dindarlık durumuna göre insani değer puan ortalamaları $\bar{X}=146,34$ ile $\bar{X}=157,32$ arasında değişmektedir.

Babanın dindarlık durumuna göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalamaları arasındaki fark varyans analizi sonucu ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmıştır. Babasını dindar olarak gören öğrencilerin insani değer puan ortalamasına göre babasını dine karşı biraz ilgili ve ilgisiz olarak tanımlayan öğrencilerin değer puanı ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Babalarının dine karşı ilgi düzeyi yükseldikçe öğrencilerin insani değer puan ortalamalarının da yükseldiği görülmüştür.

Yılmaz⁵⁵, Acuner⁵⁶, Güneő⁵⁷, Çelenk⁵⁸ anne baba dindarlık düzeyine göre çocukların değer düzeylerinin olumlu düzeyde farklılaőtını belirtmişlerdir.

Çocuğun ilk dini değerleri aldığı, dini ve ahlaki kimliğini kazandığı yer aile, örnek őahsiyetler ise anne ve babasıdır. Çocuğun dini tutumu, ahlaki değerleri üzerinde nasıl etkiliyse, anne babasının dini algılaması, yaŐayıŐı da çocuklar üzerinde etkili olmaktadır. Bundan dolayı anne babanın dindarlık düzeyi çocuğun insani değerleri üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

2.2.4. Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynaklara Göre Öğrencinin İnsani Değer Düzeyleri

Tablo 11. Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynaklara Göre Öğrencinin İnsani Değer Puanlarının İstatistiksel Analizi

Sıra No	Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynak	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
1	Sadece DKAB Dersi	59	151,42	21,44	.	-	*	-	-	*
2	Seçmeli Din Eğitimi Dersleri	114	153,42	16,92	-	.	*	-	-	*
3	Aile	258	157,48	15,91	*	*	.	*	-	-
4	Dini Kitap-Dergi- İnternet-Radyo-Televizyon	71	152,39	18,92	-	-	*	.	-	*
5	Cami ve Kuran Kursları	166	155,80	18,70	-	-	-	-	.	-

⁵⁵ Macid Yılmaz, *Ergenlerde şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü* (Atatürk Üniversitesi, 2010):119

⁵⁶ Acuner, *14–18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi*.

⁵⁷ Güneş, *Lise Öğrencilerinin şiddet ve Değer Eğilimlerinin Bazı DeđerŐkenler AÇısından İncelenmesi (Rize İli Örneği)*:180

⁵⁸ şule Kurt Çelenk, *Çocuklara Dini Alışkanlıkların Kazandırılmasında Aile, Okul ve Çevrenin Etkisi* (Cumhuriyet Üniversitesi, 2004):151

Sıra No	Öğrencinin Din Eğitimi Aldığı Kaynak	N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
1	Sadece DKAB Dersi	59	151,42	21,44	.	-	*	-	-	*
6	Hepsi	259	158,75	16,58	*	*	-	*	-	.
	Toplam	927	156,26	17,49						
Sd= 5/921 F=3,570 p=0,003 p<0,05 Önemli										

Tabloya göre, yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin din eğitimi aldıkları kaynaklara göre insani değer puan ortalamaları $\bar{X} = 151,42$ ile $\bar{X} = 158,75$ arasında değişmektedir.

Din eğitimi aldığı kaynaklara göre yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin insani değer puan ortalamaları arasındaki fark varyans analizi sonucu ($p < 0.05$) düzeyinde anlamlı görülmüştür. Farkın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu görmek amacıyla da LSD testi yapılmış ve öğrencinin din eğitimi aldığı kaynaklara göre insani değer puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Çocuğa verilen din eğitiminin doğru kaynaktan ve mecradan aktarılması önem arz etmektedir. Özcan⁵⁹, Şengün⁶⁰, DKAB dersinin; Cebeci⁶¹, Kılavuz⁶² ailenin; Demirci⁶³, Sevinç⁶⁴ cami ve Kur'an kurslarının öğrenci-

⁵⁹ Raif Özcan, *İlköğretim Din Kültürü, ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların. "Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006):114

⁶⁰ Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*:159

⁶¹ Aylin Cebeci, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ahlâki Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi* (Uludağ Üniversitesi, 2005):64,73

⁶² Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*:89

⁶³ Emine Demirci, *Ahlâki Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki, , Yayınlanmamış* (Uludağ Üniversitesi, 2014):95

⁶⁴ İrfan Sevinç, "Yurtdışında Yaşayan Türklerin Çocuklarının Dini Ve Ahlaki Gelişimi İle İlgili Kaygıları Ve Bu Kaygıların Camilerdeki Din Eğitimine Etkisi (Hollanda Örneği)," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/40 (2012):193

lerin ahlaki davranışlarını güçlendiren olumlu sonuçları olduğunu belirtmişlerdir. Yurt dışında okulda verilen din eğitiminin yanında ailenin çocuğa kazandırdığı din eğitimi önemlidir. Yaygın din eğitiminin önemli bir kurumu olan cami ise yurt dışında ibadet mekanından öte bir yere sahiptir. Cami gençlere dini bilgi kazandırmasının yanında ahlak ve kültür temellerini de gençlere kazandırmaktadır.

Dini eğitimi alması gereken kaynakların hepsinden faydalanarak harmanlamak, çocuğun sahip olmasını beklediğimiz ahlaki değerlerin kazanmasını kolaylaőtıracaktır. Bundan dolayı çocuğun DKAB dersi yanında diğer kaynaklardan da din eğitimi almasını teşvik etmek, bu yolu kolaylaőtırmak ahlaki değerlerin öğrenciye nüfúz etmesi açısından faydalı olacaktır.

2.3. Dini Tutum Düzeyi İle İnsani Değerler Düzeyi İlişkisi

Tablo 12. Dini Tutum İle İnsani Değerler Arasındaki Korelasyon

		İnsani Değerler
Dini Tutum	Korelasyon	0,323**
	p	0,000
	N	927
p<0.01		

Yurt dışındaki Türk öğrencilerin, dini tutum puanları ile insani değer puanları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($r=.323$, $p<0.001$) anlamlı bir ilişkinin olduğu görölmüőtür. Mehmedoėlu⁶⁵, Atay⁶⁶, Kağıtçıbaşı ve

⁶⁵ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Gençlik, Değerler ve Din," *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler*, ed. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Yurdağul, Mehmedoğlu (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 275–276.

⁶⁶ Salim Atay, "Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dini Tercihleri İle Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki," *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (2003):96

Kuşdil⁶⁷ araştırmalarında dindarlık ile bazı ahlaki değerler arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Dinlerin mensubu olduğu bireylere değer sahibi fertler olmaları yönünde telkin ve yönlendirmeleri bulunmaktadır. Değerle kuşanmış yapıda olmaları için teşvik mekanizması da dinlerin bilinen gerçekliğidir. Bundan dolayı dindar bireyin davranışının formunda dini telkinlerin etkisi bulunmakta insani değerlerine etki etmekte ve anlamlı şekilde yordamaktadır.

Tablo 13. Dini Tutumun, İnsani Değer Düzeyini Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	St. Hata	β	t	p
Sabit	122,411	3,311		36,967	0,000
Dini tutum	1,289	0,124	0,323	10,363	
R=0,323 R ² =0,104 F=107,402 Sd=1/925 p<0,001					

636
OMÜİFD

Tabloda yurt dışındaki Türk öğrencilerin dini tutum düzeylerinin insani değer düzeylerini yordama durumlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Dini tutum ölçeği puanlarının insani değerler puanlarını yordama gücü basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde dini tutumun, insani değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve açıklama oranının (varyansın) %10 olduğu görülmektedir. (R=0.323, R²=0.104, F=107,402, p<0.001)

Sonuç

Dış göç yaşantısı göç eden bireye ve ailesine birtakım fırsatlar sunsa da kişilerin yaşamlarını derinden etkileyen kalıcı yönlü problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu süreci yaşamak kadar yakıcı sorunları barındıran bu netameli alanda araştırma yapmak ve tanımlamalara ulaşmak da zordur.

⁶⁷ M Ersin Kuşdil - Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı," *Türk Psikoloji Dergisi*, (2000):71-72

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Türk okulları yurt dışında yaşayan gençler için güvenli ortam sunan, eğitim ve kùltür alanında Anadolu'yu buldukları, dini, manevi ve ahlaki eğitimlerinde fark oluŐturan bir yapı sunmaktadır. Eğitim dili Türkçe olduğundan öğrenciler vatanlarından uzakta olsalar da ana dilleri ile bağlantıları kesintiye uğramamakta, milli günler ve bayramlarda düzenlenen etkinlikler, diğer etkinlikler aracılığı ile öğrencilerin kùltür anlayıŐları pekiŐmekte; örf, adet ve gelenekleri diri tutulmaktadır.

Bu araştırmada; yurt dışındaki Türk okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin dini tutum ve insani değer düzeylerinin çeşitli deđerŐkenlere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Örnekleme uygulanan anket ve ölçekler sonucu öğrencilerin dini tutum puanlarına göre bulgular Őöyledir.

YaŐadıđı bölgeye göre, Viyana ve Brüksel'de yaşayan öğrencilerin dini tutum puanı daha yüksek; Kuveyt'te yaşayan öğrencilerin dini tutum puanı daha düşük bulunmuŐtur. Okul türüne göre, İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin dini tutum puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Anne babasının dindarlık düzeyine göre, anne-babası dine karşı ilgili olan öğrencilerin dini tutum puanı daha yüksek, anne-babası dine karşı ilgisiz veya biraz ilgili olan öğrencilerin dini tutum puanı daha düşük olduğu görülmüştür. Öğrencinin din eğitimi aldığı kaynağa göre, Dini eğitim aldığı kaynağı "Sadece DKAB Dersi", "Seçmeli Dini Bilgiler Dersi" ve "Dini Kitap-Dergi, İnternet-Radyo-Televizyon" olarak belirten öğrencilerin dini tutum puanı daha düşük; "Aile", "Cami ve Kuran Kursları" ve "Hepsi" diyen öğrencilerin dini tutum puanı daha yüksek olarak bulunduğu görülmüştür.

Öğrencilerin insani değer puanlarına göre bulgular Şu Őekildedir:

Öğrencinin yaŐadıđı bölgeye göre, Viyana'da yaşayan öğrencilerin insani değer puanının daha yüksek; Batum'da yaşayan öğrencilerin insani değer puanının daha düşük olduğu görülmüştür. Okul türüne göre farklılığın İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrenciler lehine olduğu

görülmüştür. Anne babasının dindarlık düzeyine göre farklılığın anne-babası dine karşı ilgili olan öğrencilerin lehine olduğu görülmüştür. Din eğitimi aldığı kaynağa göre farklılığın dini eğitim aldığı kaynağı “Aile” ve “Hepsi” diyen öğrencilerin lehine olarak bulunduğu görülmüştür.

Araştırmanın son kısmında dini tutum puanları ile insani değer puanları arasındaki korelasyon incelenmiştir. Dini tutum düzeyi ile insani değer düzeyi arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca öğrencilerin dini tutum düzeylerinin insani değer düzeylerini yordama durumlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Dini tutum puanlarının insani değer puanlarını yordaması basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiş; dini tutumun, insani değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Yurt dışındaki Türk okullarının yurt dışındaki öğrencilere dini tutum ve insani değerleri konusunda önemli katkı sağladığı, aile, cami ve Kur’an kurslarıyla bu eğitim desteklendiğinde bu sürecin daha da sağlıklı ilerlediği belirlenmiştir.

638

OMÜİFD

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar çerçevesinde hem örgün ve yaygın din eğitimi kurumlarına hem de araştırmacılara yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

Milli Eğitim Bakanlığı’na yönelik öneriler: Dini tutum değerinin insani değerlerin önemli yordayıcısı olduğu ve aralarında pozitif yönlü ilişkinin bulunduğu, DKAB dersi ve seçmeli dini bilgiler dersinin bu değerlerin aktarılması ve kazandırılması hususunda önemli yere sahip olduğu görülmüştür. Bundan dolayı ilgili Bakanlıkça bu değerlerin yurt dışındaki Türk okullarında daha verimli şekilde öğrencilere aktarılması için çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar; ülke ve bölge bazlı farklılıkların tahlil edilerek okullarda verilen din eğitimi derslerinin ülke bazlı müfredat ve uyarlama çalışmalarının yapılması, bunun alt yapısının oluşturulması için çalıştay ve bilimsel çalışmalar düzenlenmesi vb. olabilir.

Yurt dışındaki Türk okullarının öğrencilerine yönelik daha fazla bölgede okul açılması sağlanmalıdır.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dini tutum ve insani değer puanları daha yüksek çıkmıştır. Bundan dolayı daha fazla bölgede İmam Hatip Lisesi açılmalıdır.

Diyanet İŞleri Başkanlığı'na yönelik öneriler: Yurt dışında yaşayan gençlerin dini ibadetlerini yerine getirmenin yanında manen ve ahlaken suurlu bireyler olmaları için cami ve Kuran kurslarının önemli kurumlar olduğu görölmüŐtür. Bundan dolayı cami ve Kur'an Kursları daha çok bölgede teŐkilatlanmalı, yurt dıŐına gönderilen din görevlileri dil bilen, farklı dünya ortamlarına uyum sağlayabilen kiŐilerden seçilmeli ve daha fazla bireyin hayatına yön vererek gençlerin yabancı tesirlere karşı güvende olmalarını sağlamalıdır.

Araştırmacılara yönelik öneriler: Araştırmada Kuveyt'te öğrenim gören öğrencilerin diğer bölgelere göre dini değer düzeylerinin oldukça düşük olduğu, Batum'da öğrenim gören öğrencilerin ise insani değer düzeyinin diğer bölgelerde yaşayan öğrencilere göre oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Viyana ve Brüksel'de yaşayan öğrencilerin dini tutum ve insani değer düzeylerinin diğer bölgelerdeki öğrencilere nazaran yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlerin nedenlerini ortaya koyacak ülke bazlı derinlemesine araştırmalar önemli ayrıntılara ulaŐılmasını sağlayacaktır.

Bu araştırma yurt dışındaki MEB'e bağlı Türk okullarında yürütölmüŐtür. Benzer içerikli araştırmaların, Maarif Vakfına bağlı Türk okullarında ve Türk Okulu olmayan bölgelerde de uygulanması araştırma bulgularının kıyaslanması, farklı okul ve eğitim ortamlarındaki Türk çocuklarının dini tutum ve değer düzeylerinin tespiti açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

Acuner, Hacı Yusuf. *14–18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2004.

- Altıntaş, İsmail. *Dış-Göç ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Apaydın, Halil. *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001.
- Arslan, Mustafa. "Türk Genç Ergenleri Arasında Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Uygulamalı Bir Araştırma." *Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/31 (2006).
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Atalay, Talip. *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002.
- Atay, Salim. "Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dini Tercihleri İle Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki." *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (2003), 87–120.
- Aziz, Aysel. *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Basımevi, 1983.
- Bayraktar, Güllü Manolya. *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve Dkab Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019.
- Baytemur, Kevser. *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.
- Bayyığıt, Mehmet. *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1989.
- Büyükoztürk, Şener et al. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem. Ankara: Pegem, 2017.
- Cebeci, Aylin. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ahlâkî Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.
- Çelenk, Şule Kurt. *Çocuklara Dini Alışkanlıkların Kazandırılmasında Aile, Okul ve Çevrenin Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2004.
- Çetin, Arife. *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Çiftçi, Nermin. *Almanya ve Türkiye'deki Türk Lise Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Coştu, Yakup. *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2009.
- Dam, Hasan. *Yetişkinlerin Din Eğitimi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.
- Demirci, Emine. *Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki*, , Yayınlanmamış. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Dilmaç, Bülent. *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

- Güllü, İsmail. *Almanya'daki III. Kuşak Türk Gençlerinin Dini Tutum ve Davranışları - Köln Örneği*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2003.
- Günay, Ünver. "Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği." *Bilimname: Düşünce Platformu* 3 (2003), 35-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilimname/issue/3521/47857>
- Güneş, Adem. *Lise Öğrencilerinin Şiddet ve Değer Eğilimlerinin Bazı Değerşkenler Açısından İncelenmesi (Rize İli Örneği)*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015.
- Gürsu, Orhan. *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- İşcil, Necati. *Örnekleme Yöntemleri*. Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1977.
- Kalğı, Mehmet. *Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık İle Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2020.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 18., 2008.
- Karpat, Kemal. "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914." *International Journal of Middle East Studies* 17/2 (1985), 175-209.
- Kaya, Ayhan. "Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları." *Göç Araştırmaları Dergisi* 1/5 (2015).
- Kaya, Mevlüt. *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Kimter, Nurten. *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008.
- Kılavuz, Mehmet Akif. "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 41-58.
- Kılavuz, Mehmet Akif. *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1993.
- Krejcie, Robert V - Morgan, Daryle W. "Determining Sample Size for Research Activities." *Educational and Psychological Measurement* 30/3 (1970), 607-610.
- Kula, Naci. *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.
- Kuşdil, M Ersin - Kağıtçıbaşı, Çiğdem. "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı." *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Gençlik, Değerler ve Din." *Küreselleşme, Ahlâk ve Değerler*. ed. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Yurdağül , Mehmedoğlu. 275-276. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

- Onay, Ahmet. "Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları." *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 171–194.
- Özcan, Raif. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların. "Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006.
- Özensel, Ertan. *Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma).* Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Şengün, Mustafa. *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2008.
- Sevinç, İrfan. "Yurtdışında Yaşayan Türklerin Çocuklarının Dini ve Ahlaki Gelişimi İle İlgili Kaygıları ve Bu Kaygıların Camilerdeki Din Eğitimine Etkisi (Hollanda Örneği)." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/40 (2012), 248–267.
- Subaşı, Necdet. "Fransa'da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları." *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri.* ed. Didem Danış - Verda İrtiş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- 642 T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. *2020 Yılı Bütçe Sunuşu.* Ankara, 2020.
- OMÜİFD T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Yurt Dışındaki İşçi Çocuklarının Din Eğitimi ve Yurda Dönüşlerinde Karşılaşabilecekleri Sıkıntılar ve Hal Çareleri.* Ankara, 1984.
- Tavukçuoğlu, Mustafa. "Avrupalı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemlerinden Din Olgusu Üzerine." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000).
- Tavukçuoğlu, Mustafa. *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi.* Konya: Mehir Vakfı, 2000.
- Tosun, Cemal. *Din ve Kimlik: Almanya'da Bir Alan Araştırması.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Ültanır, Emel. *Yurtdışı Yaşantısı Geçiren Lise Öğrencilerinin Değerlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1992.
- Yılmaz, Macid. *Ergenlerde Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü.* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- "http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa," 01.Eylül.2019.

